

Samlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 136 2015

I distribution:
Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Andreas Hedberg (recensioner)

Biträdande redaktör: Ljubica Miočević

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Svenska Akademien och Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2016 och för recensioner 1 september 2016. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–35–3

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2016

Olof Högbergs *Den stora vreden* och skapandet av Norrland

AV ANDERS ÖHMAN

Olof Högbergs roman *Den stora vreden. Nordsvenska öden ur häfd och sägen* har länge betraktats som den norrländska litteraturens portalverk. Den kom ut i sin helhet 1906 och hade dessförinnan belönats med *Iduns* stora romanpris 1905, samma pris som Selma Lagerlöf fick 1891 för *Gösta Berlings saga*.¹ Idag är det inte många som har läst den drygt 1 200 sidor tjocka romanen, men det är ett viktigt verk i den norrländska litteraturens historia.

I den litteraturhistoriska forskningen har det ändå skrivits en hel del om både Olof Högberg och om *Den stora vreden*. Det finns en biografi av Janrik Bromé som publicerades i samband med hundraårsminnet av Högbergs födelse 1955, och det har publicerats ett antal essäer, artiklar och bokkapitel av bland annat Mauritz Edström, Albert Viksten, Sven-Bertil Jansson och Örjan Torell.² Den mest betydande forskningsinsatsen står Ingeborg Nordin Hennel för. Med sin avhandling om *Den stora vreden* från 1976, och flera efterföljande antologier och essäer, har hon lagt grunden för forskningen kring Olof Högberg och hans debutroman.³ Jag har haft stor nytta av Nordin Hennels arbete, även om min läsning till stora delar skiljer sig från hennes. I synnerhet anser jag att Nordin Hennel inte ger tillräckligt utrymme åt den tanke som finns hos Högberg om att skapa en norrländsk gemenskap, och inte heller hur han gestaltar det i sin roman.

Min tes är att Olof Högberg strävade efter att skapa en norrländsk kulturell identitet på ett sätt som idag påminner om den postkoloniala litteraturen. Ur ett genrehistoriskt perspektiv är det också en intressant bok att läsa. Det var nämligen i den historiska äventyrsromanens genre som han hittade den kongeniala formen för sin berättelse.⁴

Huvudpersonerna i romanen är alla ett slags äventyrare som av en eller annan anledning tvingats bryta upp från sina hem, och det är deras återkomster som är det centrala i Olof Högbergs roman. Det är Svarte-Mickels, löftessvennens, återkomst som Norrlands befriare, det är Mäster-Saras återkomst som landsmodern och det är Emanuel Bredmans, Lapp-Manels, återkomst som befriaren av landet från de så kallade falska profeternas irrläror. Det är hjältarna som återkommer. De som utvalts till att förlösa det norrländska landet från den stora vrede som så länge plågat det.

Det finns också mera mytiska och svårbestämbara återkomster. Dit hör Olof Evertsons rastlösa återkomst till evigt samma platser och Gråe Jägarns ständiga återkomst som en slags gudomlig försyn för att, med hjälp av sina gudsöner, söka ställa saker och ting till rätta för det norrländska folket. Till och med den gamla vreden själv är dömd att med jämna mellanrum sticka upp sitt huvud på nytt, så länge roten till det onda inte ryckts upp med rötterna. Vreden var i Högbergs roman den ofta personifierade benämningen för de missförhållanden och den nöd som återkommande genom tiderna drabbat Norrland.

Återkomstens tema är således viktigt för Olof Högbergs ambition att skapa en norrländsk identitet och vad som närmast kan liknas vid ett nationellt självmedvetande. De ständiga återkomsterna visar att Norrland har ett förflutet som visserligen förträngts och förtryckts, men som oupphörligen och på gott och ont tränger sig fram och gör sig gällande. Föreställningen om återkomsten fungerar även som förbindelselänken mellan den tid i det förflutna där handlingen i *Den stora vreden* utspelar sig och Olof Högbergs egen samtid.

Olof Högberg och tillkomsten av Den stora vreden

När Olof Högberg föddes i Högsjö socken i Ångermanland år 1855, hade just den stora industriella omvandlingen av Norrland inletts. I sin genomgång av norrlandsbildens förändringar påpekar Sverker Sörlin att 1800-talet innebar att Norrland undan för undan införlivades med övriga Sverige. Från att länge ha framstått som en landsdel som lockade med löften om väldiga naturrikedomar, var det nu äntligen tekniskt möjligt för industrin att exploatera dem. Främst var det sågverks- och trävaruindustrin som expanderade i Norrland, men denna kom så småningom att kompletteras med järnmalm och vattenkraften.

Sörlin hänvisar till att Norrland i tidens samhällsdebatt och allmänna retorik framstod som ”Sveriges Amerika”, och menar att det i ”den snabba, råvarubaserade industrialiseringen” fanns ”obestridliga paralleller med nordamerikanska förhållanden”.⁵ Det var inte bara den snabba industrialiseringen som låg bakom jämförelsen med Amerika. Det var också de mindre tilltalande aspekterna av omvandlingen som man avsåg, bristen på affärsmoral och en råbarkad rallarkultur. Sörlin skriver:

Norrland framstod, med ett annat importerat uttryck, som ett ’Klondyke’, ett himmelrike för lycksökare och spekulanter, för de penning-, jord- och arbetslösa. Dit drog man i jakt på jobb – som skogshuggare, flottare, gruvarbetare, järnvägs- eller vattenrallare. Handelsmän och hantverkare, kokerskor och pigor följde efter. Där tåg och ångbåtar gjorde anhalter växte samhällen upp.⁶

Det var i en sådan omvandlingsperiod som Olof Högberg växte upp och han gjorde det på en plats som stod i centrum för omvandlingen, kusttrakterna i Ångermanland och Medelpad.

I sin avhandling påpekar Nordin Hennel att bondesamhället kring Högberg ersattes med industrialismens nya klasser, levnadsvanor och värderingar, samtidigt som bondekulturen levde kvar med sina ”sågentraditioner och vidskepliga föreställningsvärld, förmedlade till honom inte minst genom föräldrarnas och den trängre vänkretsens livaktiga berättartradition”.⁷

Kluvenheten mellan gammalt och nytt kom enligt Nordin Hennel att prägla Högbergs livshållning och författarskap. Det är också en hållning som är mycket karaktäristisk för det som brukar kallas moderniteten. Den amerikanske kulturhistorikern Marshall Berman hävdar i sin bok *All That is Solid Melts into Air*, att kluvenheten är en erfarenhet som förenar många människor i det västerländska samhället, från Goethes tid via Marx och Baudelaires till vår egen. Berman skriver:

I have tried to show how all these people share, and all these books and environments express, certain distinctively modern concerns. They are moved at once by a will to change – to transform both themselves and their world – and by a terror of disorientation and disintegration, of life falling apart. They all know the thrill and the dread of a world in which ”all that is solid melts into air”.⁸

Man kan också uttrycka det så att Olof Högbergs känsla för sin hembygd och för Norrland var ett resultat av den modernisering som hotade att upplösa hans barndoms trakter. Hemkänslan hade säkert funnits där ändå, men den fick ett starkare uttryck med insikten om att hembygden riskerade att försvinna i industrialiseringens spår.

Skapandet av Norrland, som är ett viktigt tema i Högbergs debutverk, är därför en konsekvens av att, som Berman uttrycker det, ”to live a life of paradox and contradiction”.⁹ Att skapa Norrland är också ett försök att ta makten över moderniseringen, en makt som har legat hos andra än norrlänningarna själva. I romansviten *Från Norrlands sista halvsekel* har Olof Högberg gett en målande beskrivning av den snabba omvandling som följde i skogsindustrins spår:

Här omkring sträckte sig nu det ändlösa skogsriket, där marker såldes, köptes och kalhög-gos, skogsdomäner och millionförmögenheter skapades, millioner timmer flottades och millionbolag bildades. [...] Alla foro fram som utbölingar från rus och i rus, utan hejd, utan vett, utan återhåll, utan tanke på en morgondag.¹⁰

Olof Högberg och hans författarskap har en aura av excentricitet och besynnerlighet. Det har förmodligen sin grund i flera av hans levnadsomständigheter: att han var överliggare i Uppsala, att han förblev ungar i hela sitt liv, att han inte debuterade som för-

fattare förrän fyllda 50, att han kunde ses som luggsliten och fattig journalist på Sundsvalls gator och att han skrev långa romaner som redan av samtiden, trots att de även fick mycket beröm, kunde betraktas som oformliga anomalier och ”nästan oläslig[a]”.¹¹

Dessa omständigheter är naturligtvis korrekta betraktade var och en för sig. Ändå riskerar de att skymma det väsentliga faktum att Olof Högberg var en medveten intellektuell som på olika sätt försökte beskriva ett Norrland han inte bara såg som hotat av moderniseringens krafter, utan även behäftat med en framtid som det gällde att försöka påverka och forma.

Nordin Hennel beskriver i sin avhandling utförligt den intellektuella verksamhet som Olof Högberg deltog i eller initierade, i synnerhet när han var student i Uppsala. Redan tidigt blev han medlem i Norrlands landsmåls- och fornminnesförening, där undersökningen av de norrländska ”folkmålen” stod i centrum. Han var en flitig deltagare i Norrlands nation där norrlandspatriotismen, som Gunnar Qvarnström kallat den, var ett viktigt inslag. Qvarnström menar att norrlandspatriotismen delvis kan ses som ett utslag av 1890-talets hembygdsrörelser, men att den hade en skarpare udd som gick ut på att visa att Norrland betraktats som en utmark av det övriga Sverige. Han skriver att det i norrlandspatriotismen fanns ”en komponent av vad man kunde kalla ett snabbutvecklat och betydande kolonilands legitima hävdelsebehov gentemot rikets övriga delar”.¹²

Under den relativt långa tid Olof Högberg tillbringade som student i Uppsala – med vissa avbrott sträckte den sig från 1877 till 1889 – var han en flitig deltagare i alla de sammanhang där inte bara norrlandsfrågan utan samhällsproblem överhuvudtaget diskuterades. Nordin Hennel har visat hur aktiv Högberg var i Norrlands nation och hur dess verksamhet präglades av det stora intresset för norrlandsfrågan. I Norrlands nations talförening kunde man till exempel finna diskussionspunkter som denna från den 22 november 1879: ”Kan Norrland blifva Sveriges i alla afseenden viktigaste provins?”¹³

Olof Högberg och de övriga radikala norrlänningarna var också, näst stockholmarna, de talrikaste bland de 25 första medlemmarna av Föreningen Verdandi som bildades 1882. I Verdandi diskuterades aktuella frågor som kvinnans likställighet med mannen, huruvida ett republikanskt statskick var att föredra framför ett parlamentariskt-konstitutionellt, sedligheten, positivismen och socialismen. Även den sociala frågan intresserade Högberg, vilket visas av att han även anslöt sig till Upsala Arbetarinstitut som bildades 1883.

Att Högberg arbetade länge på *Den stora vreden* innan den äntligen kunde publiceras i sin helhet 1906 står klart, även om uppgifterna skiftar angående när arbetet med romanen inleddes. Högberg skriver i den korta presentationen av sig själv i *Idun* 1905 att han gjorde de första utkasterna 1885, men Nordin Hennel anser att arbetet inleddes

redan i slutet av 1870-talet. Hon bygger sitt antagande på det faktum att Högberg vid den tiden publicerade och föredrog en rad berättelser med beteckningen ”historier ur folkets tanke- och föreställningsvärld”.¹⁴ Det bekräftas även när man tar del av Högbergs efterlämnade anteckningar, föreläsningsskrifter och artikelutkast vid Landsarkivet i Härnösand. Det intressanta är hursomhelst att det verkar som om Högberg samlade en mängd historier, berättelser och sagor som han inte förrän i början av 1900-talet kunde finna en form för som passade hans syften med romanen.

Att skapa Norrland

Norrlandsproblematiken blir också det dominerande temat i Högbergs liv som intellektuell när han lämnar studenttillvaron i Uppsala 1889 och beger sig norrut igen. I början av 1890-talet vikarierar han en tid som lärare vid Gudmundrå högre folkskola i Ångermanland, men från 1896 arbetar han som journalist, först vid *Härnösands-Posten* och ett par år senare vid *Sundsvalls-Posten*. I de föredrag han håller och i de artiklar han skriver under denna tid är det den norrländska identitetsproblematiken och självkänslan som främst upptar honom. Med sina berättelser ur ”nordsvenska öden ur häfd och sägen”, som var den ursprungliga titeln på *Den stora vreden*, och med sina försök att påvisa att de nordliga länen hade en historia vill han lägga grunden till en norrländsk identitet. Eller rättare, han försöker skapa Norrland som en *föreställd* gemenskap, för att använda den engelske historikern Benedict Andersons begrepp.

Benedict Anderson menar i sin bok *Imagined Communities* att den föreställda gemenskapen är kärnan i nationsbyggandet. Skälet är att medborgarna måste ha en mental bild av det som förenar dem, även om de aldrig mött eller ens hört talas om varandra. Alla nationer är därför skapade utifrån en föreställd gemenskap men att den är föreställd betyder inte att den är falsk. Anderson skriver:

In fact, all communities larger than primordial villages of face-to-face contact (and perhaps even these) are imagined. Communities are to be distinguished, not by their falsity/genuineness, but by the style in which they are imagined.¹⁵

Det är tydligt att Högberg strävar efter att få det han skriver om sin hembygd att även bli ett bidrag till Norrlands historia som en övergripande gemenskap. De legender och historier han berättar är inte bara tänkta att bevara den hotade sagoskatten åt eftervärlden, utan meningen är att de även ska bidra till att skapa en föreställd gemenskap av Norrland.

Ett exempel på denna strategi är när han i en artikel i *Sundsvalls-Posten* från 1907 berättar om en man från ”Rå by af Ådals-Lidens socken”, som troligen var den som försåg Pelle Molin med ett flertal berättelser och sägner. Han skriver att mannen berät-

tat att Pelle Molin samlat dokument och ”gammaltidesägnar”, liknande dem som han själv införlivat i *Den stora vreden*. Högberg menar att det stämmer med vad Gustaf af Geijerstam återger från det brev som kallats Pelle Molins testamente i inledningen till *Ådalens poesi*. Högberg skriver:

Det heter där: ”En af mina vackraste valpar var ’Forna dagars Ångermanland’. [...]. Ångermanland är ett historieland – sagoland – berättelseland.” (Hvarför ej lika gärna hela Norrland?)¹⁶

Anmärkningen inom parentes är Högbergs kommentar till Pelle Molins, i hans ögon beklagliga, avgränsning av sitt planerade projekt. Det var för Högberg otillräckligt att inskränka sig till Ångermanland. I stället måste Ångermanland fungera som en metonymi för hela Norrland. För Högberg var det således väsentligt att skapa ett överordnat begrepp, som kunde fungera som den föreställda gemenskapen Norrland.

Skapandet av Norrland var tvunget att ske både i relation till övriga Sverige och i relation till den så kallade egna befolkningen. Inte minst det senare var en angelägen fråga för Högberg. Nedvärderingen av Norrland hade satt sig i norrlänningarna själva, tycktes Högberg mena, och det var därför angeläget att öka självkänslan och stoltheten.

I *Nord-Sverige*, den tidskrift som Olof Högberg var redaktör för och som utkom med fem nummer 1895, deklarerade utgivaren Johan Berglund i inledningen till det andra numret att ett av tidskriftens syften var att öka kärleken till Norrland hos den egna befolkningen:

Nord-Sverige vill i sin mån verka för, att den del af vårt land, som med tidskriftens namn anges, må blifva mer känd och älskad af dess egna inbyggare och, om möjligt, uppmärksammas som det bör äfven af den öfriga delen af vårt folk.¹⁷

I ett föreläsningsmanus från början av 1890-talet klagar Högberg också över att den egna befolkningen accepterar de omdömen som kommer från dem som lever i södra Sverige. Han skriver: ”De flesta af *oss* ha ingenting att invända, när främlingen af söder kommer hit och helt frankt säger *oss* i ansiktet, att *vi* ej haft någon andel i fäderneslandets historia, dess bördor och sannskyldiga ära.”¹⁸

Det är intressant att Högberg även när han påtalar en brist hos den egna befolkningen är angelägen om att skapa en *vi*-känsla hos norrlänningarna. Det är främlingen som säger till *oss* att *vi* inte har deltagit i Sveriges historia. *Vi* tillhör helt enkelt inte Sverige och det är *de andra* från södern som uppfattar oss på det viset. Desto viktigare då att verkligen visa att Norrland har en historia, även om denna till stora delar är annorlunda än södra Sveriges. Att påtala det historiska förflutna blir viktigt för att skapa en norrländsk identitet och en föreställd gemenskap.

I början av föreläsningsmanuset anknäver Högberg till uppfattningen om Norrland som ett framtidsland, eftersom det finns stora naturrikedomar som varit kända för de styrande i över 400 års tid. Även här förutsätter han och riktar sig till en norrländsk gemenskap, men som han menar inte varit riktigt medveten om vilka rikedomar man haft inpå knuten: ”Vi veta nu så dags att vi ha slumrat som sjuosofvare oförsvarligt länge ofvanpå de äfvenledes slumrande millionerna.”¹⁹ I stället har norrlänningarna låtit andra ta hand om rikedomarna. Vidare antyder han att synen på Norrland som ett framtidslöfte är förknippat med de väldiga naturresurserna, och att denna bundenhet kan vara ett hinder för den norrländska identiteten. Det är ett av skälen till att det är så viktigt för honom att plädera för en historisk medvetenhet. Med insikten om att Norrland har en historia går det inte att reducera landsdelen till att uteslutande vara en råvaruproducent. Den norra delen av Sverige är inte bara en vildmark eller ett öde land att göra som man vill med. Där finns ett folk med identitet, kultur och anor som man måste ta hänsyn till. Högberg skriver: ”Då tör det kanske behöfvast minst lika många sekel, innan det blir allmänt klart, att detta framtidsland också har en förtid, en framfaren tid, en historia, där något är att lära och taga vara på.”²⁰

Det var också den aspekten av det arbete Högberg utfört som hans yngre kollega Ludvig Nordström tog fasta på i recensionen av *Den stora vreden i Västernorrlands Allehanda*. Nordström skriver:

Detta värks ovanskliga, så länge Sverige står, odödliga ära skall vara att ha skänkt landet norr om Dalälven en historia, norrlänningarna deras anor, landets nutid en historisk fond; att det gjort norrlänningarna låt mig säga genealogiskt jämförda med sydsvenskarna. [...] Så länge norrlänningarna äro ett om sin historia okunnigt folk äro de som kolonister i främmande land.²¹

Att sprida medvetenheten om en norrländsk historia var ett nödvändigt steg för Högberg i skapandet av en norrländsk identitet. Han var medveten om att det var på honom som intellektuell uppgiften låg att skapa denna gemenskap. Som han skrev i *Idun* i januari 1906: ”Om detta land icke har en historia, en saga, så måste landet få en sådan!”²²

Man bör ha i minnet att skälet till detta identitetsskapande var en reaktion både mot den explosiva industrialiseringen av Norrland och mot hur fördomsfullt Norrland enligt Högberg betraktades av södra Sverige. I det tidigare nämnda föreläsningsmanuskriptet skriver han att de sydsvenskar som aldrig någonsin sett Norrland ”äro gifvet ännu mer böjda att ringakta oss såsom ett nybyggarsamhälle utan historisk gårdag och vårt land som en ruskig utmark bredvid riket”. Som exempel tar han en allmänbildad herres reaktion när Högberg berättat att han planerat att hålla en föreläsning om Norrlands historia. Den allmänbildade säger att ”Norrland i början af 1700-talet väl knapp-

past kunde vara mer än geografiskt upptäckt”.²³ Att den bildade använde ordet upptäckt signalerar ett ojämnt, kolonialt förhållande, och är därmed väldigt laddat för Högberg. Det förnekar att Norrland har en egen identitet och ett eget förflutet, utan är skapat av andra som betraktar landsdelen utifrån.

I ett manuskript från sekelskiftet 1900, ”Kung Sverres genomtåg till Norges eröfring” under den större rubriken ”Från (Norrlands) förstkristna tider och vår historias morgongryning”, utvecklar han resonemanget om Norrlands upptäckande till en satir. Satiren understryker den koloniala dimensionen i att ’upptäckas’ och belyser den ojämlika relationen mellan norr och söder:

Vi ha gubevars många gånger hört omtalas att Norrland blifvit upptäckt på det ena eller andra viset. På 1850-talet upptäcktes det af skogspatroner. [...] På sista tiden har landet upptäckts af geologer, kartografer, konstnärer, turister, vattenfalls- och grufspekulanter, mormonprofeter och alla möjliga sorters värfvare. [...] I alla tider har Norrland på olika vis varit upptäckt. Och så pass djupt och mångtydigt är detta land att detta eviga upptäckande skall fortgå i evärdliga tider. Det genomgående draget därvid är, att alla dessa upptäckare hälsas med förvåning af den alltid ringaktande södern.²⁴

Nordin Hennel tar citatet som intäkt för att Högberg menat att det alltid funnits en norrlandsfråga, och att man i citatet även möter ”författarens ofta något aggressiva ton mot sydsvensken”.²⁵

Det är dock inte sydsvensken i allmänhet jag tror Högberg riktar sig emot. De olika slagen av upptäckare han räknar upp har nästan alla koloniala förtecken i sina yrken, med siktet inställt på de materiella tillgångar som Norrland varit och är rikt på. Förvåningen i rikets södra del där makten ligger tycks bestå i att när den ena naturtillgången i norr exploaterats, dyker det alltid upp någon ny rikedom att trakta efter. Det är också intressant att Högberg i rubriken till manuskriptet sett sig tvungen att foga in ett Norrland inom parentes, vilket visar att det ännu inte är självklart vad som innefattas i begreppet ”vår” historias morgongryning, samtidigt som det possessiva pronomenet får signalera den föreställda gemenskapen.

Att hävda att Norrland hade en historia var således delvis en reaktion mot de fördomar som betraktade landsdelen som bestående av obearbetade naturtillgångar och av människor utan rötter och anor.²⁶ Det var ett svar på att Norrland inte behandlades bättre än en koloni. Delvis var det också ett led i strategin att skapa ett fastare band mellan norrlänningarna själva. Norrland som en föreställd gemenskap var det kitt som skulle knyta dem samman i en djupare förening: Norrland som en regional och kulturell identitet var överordnat faktorer som klass, kön och etnicitet.

Det finns en tendens i Nordin Hennels i övrigt mycket förtjänstfulla avhandling om *Den stora vreden* att betrakta Högbergs vurm för Norrland enbart som ”en länk i det

slutande 1800-talets hembygdspatriotism”. Därigenom jämför hon Högbergs norrlandsengagemang med den hembygdskärlek som andra samtida författare uppvisade för exempelvis Värmland eller Dalarna.²⁷ Ett sådant synsätt riskerar emellertid att förminska hans ambitioner med *Den stora vreden*, och att förbise det faktum att Norrland fungerade som en råvarukälla för övriga Sverige. Det fanns ett i det närmaste kolonialt eller, med tanke på att Norrland utgjorde en del av det svenska riket, ett postkolonialt maktförhållande mellan den norrländska landsdelen och det övriga Sverige. Det var denna ojämna maktbalans och det ensidiga tolkningsföretaget för makthavarna i Sverige som Högberg sökte råda bot på, snarare än hans ”stundom förblindade lokalpatriotism”.²⁸

Mera fruktbart är nog att se honom som en företrädare för den kulturnationalism som Sverker Sörlin menar framträdde under 1800- och 1900-talen. Dessa företrädare var intellektuella, politiker och konstnärer som försökte skapa en nationell litteratur, en nationell konst och en nationell historia. Sörlin skriver:

De har kallats *mythomoteurs* och har själva ibland fått status av nationella hjältar eller med en utkorad plats i den nationella historieskrivningen. Arketypiska exempel är Elias Lönnroth, som samlade folksägorna i det finska nationaleposet Kalevala [...].²⁹

Högberg gjorde också anspråk på att bli en sådan *mythomoteur* som försökte samla berättelser och historier från Norrland för att skapa en nationell medvetenhet, i likhet med Lönnroth och andra ”kulturnationalister”. Till skillnad från Lönnroths Finland blev emellertid Norrland aldrig någon egen nation och som alla vet är det segrarna som skriver historien. Det intressanta är emellertid att det i Högbergs roman fanns ett embryo till ett sådant nationsskapande.

Den norrländska kvinnan och samerna

Att Norrland var den överordnade faktorn gör också att det som Ingeborg Nordin Hennel kallar Högbergs ambivalenta inställning till emancipationsrörelsen inte blir något påträngande problem för honom.³⁰ Högberg var positivt inställd till kravet att kvinnan skulle kunna inneha ett yrke och beviljas ledighet vid graviditet, liksom till tanken att äktenskapet skulle vara byggt på en fri och gemensam överenskommelse. Däremot tog han avstånd från det han uppfattade som de emanciperade överklasskvinnornas tendens att sätta kvinnan högre än mannen. Han ironiserade över att det endast handlade om att kräva njutning och bekvämlighet för egen räkning.³¹

Den norrländska kvinnan befann sig enligt honom bortom en sådan emancipationstanke som han tyckte sig finna hos överklassens kvinnor. I det föredragsmanuskript jag citerat tidigare skriver han att det finns ett särdrag i ”de norra landskapens

historia”, som inte har sin like i ”den öfriga Norden och säkerligen utan mycken motsvarighet i den öfriga världen. Det var att kvinnan innehade en med mannen rätt jämbördig ställning”.³² I en tidningsartikel ”Våra stamfäder kvänerna”, som ingår i artikelseerien ”Från vår historias gryning” i *Sundsvalls-Posten*, lanserar Högberg sin tes att Norrland tidigare varit säte för ”amazonernas rike” och att det är förklaringen till vad han anser vara den norrländska kvinnans starka och självständiga position. Han skriver:

Hvad medeltida författare kunnat uppgifva om ett ’kvinnans rike’ inom det nuvarande Norrland har, som man torde erinra sig, fått stöd af åtskilliga vältalande inhemska uppgifter om Norrlandskvinnornas herrskande ställning, karlavulenheter och djärft tilltagsna väsen.³³

Det som enligt Högberg karakteriserar den norrländska kvinnan svarar således mot kravet om självständighet, samtidigt som det undviker det han ser som kvinnosaks-kvinnornas anspråk att sätta kvinnan på piedestal. Norrland, med sin unika historia som ett troligt amazonrike, blir för honom något som bekvämt nog gör emancipationsrörelsen mer eller mindre onödig.³⁴

På ett liknande vis resonerar han kring problemet med samerna. De har utsatts för orättvis och grym behandling genom historien, men nu är det dags att begrava motsättningarna och lägga fördomarna åt sidan.³⁵ Man anar att det även här är Norrland som överordnad föreställning som ska förmå att lösa motsättningarna och ena folken med varandra. Det är också skälet till att två av huvudpersonerna i *Den stora vreden* är en kvinna och en är same, Mäster-Sara och Lapp-Manel. Skapandet av Norrland blir inte bara en dröm om en ny nationell gemenskap, utan även en dröm om att lösa de motsättningar som fanns i Högbergs samtid.

Äventyrsroman och krönika

Jag har redan nämnt att arbetet med *Den stora vreden* tog lång tid. Det är tydligt att det var de många historier och berättelser som Högberg samlade, och som han ville införliva i sitt verk, som var en av anledningarna till varför det var så svårt att hitta en ändamålsenlig form för romanen. I en intervju med Högberg i tidningen *Dagen* i november 1905 skriver signaturen ”otton” om författarens svårigheter att hitta det rätta uttrycket för sitt verk:

Denna medvetna sträfvän att söka en uttrycksform, som var värdig skildringen af det stora, men glömda och missförstådda Norrlands öden under den stora vredens dagar, det var den, som vållade Högbergs stora arbete och sofringslusta, självkritik och begär att skriva och skriva om i det oändliga.³⁶

Den form han slutligen hittade tycks inte ha fallit kritikerna i smaken. I själva verket är det nog ingen underdrift att säga att den underbyggde synen på Högberg som excentriker och original. Det var en form som inte hade mycket att göra med tidens litterära ideal av psykologisk realism och vardagliga folklivsskildringar.³⁷

Tor Hedbergs recension i *Svenska Dagbladet* från början av januari 1907 av den oavkortade utgåvan av *Den stora vreden* är ett bra exempel på hur kritiken av romanen kunde te sig. I slutet av recensionen utbrister Hedberg att det är ett ståtligt och imponerande verk, därför att det ger uttryck för en okänd sida av "folksjälén"; "brottsstycken af ett nytt folkepos". Dess nytta kan därför bestå i att utgöra en materialsamling för att i framtiden litterärt kunna "införlifva dessa de slumrande möjligheternas bygder och obygd med vårt land".³⁸ Han ger också Högberg rätt i att norrlänningarna inte är ett ungt folk, även om han tämligen nedlåtande karakteriserar dem som marginaliserade undantagsmänniskor: "det är civilisationens brännmärkta och förkastade, rymlingar, skojare, skälmar och missdådare, förflyttade till ett primitivt naturtillstånd [...]".³⁹

Om Hedberg är försiktigt positiv till själva innehållet i romanen, är han desto mera kritisk till det han menar är de allvarliga bristerna i den konstnärliga utformningen. Han skriver:

Det digra verket bär med sig något af den kulturens formlöshet, ofärdighet och vardande som det skildrar, det är oredigt och slingrande i sitt lopp som en af de norrländska älfvarna i sin upprinnelse, det för med sig kärnvirke och värdelöst bråte i brokig blandning. Kompositionen är i högsta grad virrig, så vida man nu kan tala om någon komposition alls.⁴⁰

Hedberg säger således inte bara att romanen är formlös och obearbetad, utan även att den norrländska naturen och kulturen är det, vilket måste ha varit dubbelt kränkande för Högberg. Inte bara fick han utstå kritik av sin roman, utan kritikern tycktes helt obekymrad om den upprättelse av Norrland som var det centrala temat och ärendet i romanen. Norrland har vare sig historia eller kultur. Förutom detta kritiserade Hedberg även Högbergs oförmåga att hålla isär saga och realism, personteckning och historisk trovärdighet. Det enda han har uppnått är att "blifva nästan oläslig".⁴¹

Ingeborg Nordin Hennel försvarar Högberg mot den typ av kritik som bland annat Hedberg för fram och som framför allt siktar in sig mot det som uppfattas som den förment virriga kompositionen. Det finns en enhetlig komposition i romanen, menar hon, och anför tre skäl som stöd för detta. Romangestalterna har grupperats efter ett bestämt schema, intrigen följer ett väl avvägt mönster som håller samman de olika berättelsecyklerna och det disparata stoffet knyts ihop av ramberättelsen om Svarte-Mickels levnadsöde.⁴²

Det ligger mycket i Nordin Hennels iakttagelser av intrigens funktion i *Den stora vreden*. Den är inte bara ”virrig” och ”oformlig”, utan den har olika sammanbindande länkar och teman. Hon menar till exempel att tyngdpunkten i *Den stora vreden* ”ligger på skildringen av samhället som en totalitet”, vilket då även naturligt leder till att skildringen av de enskilda individerna blir ”tämligen schablonartad”.⁴³ Jag menar dock att det är möjligt att på ett annat vis precisera den genre Högberg använder i sin roman. Det gör att man både kan fånga hans ambition att gestalta samhället i sin helhet och undvika att använda värdeomdömen som schablonartad persongestaltning.

Det är nämligen tydligt att Olof Högberg själv mycket medvetet anknyter till äventyrsromanens genre när han väljer formen för sin berättelse. Att han såg äventyrsberättelsen som ett alternativ till samtidens dominerande litterära genrer har Sven-Bertil Jansson argumenterat för i en uppsats om romanen *Sjösagorna om Late Jim*, vilken Högberg publicerade några år efter *Den stora vreden*.⁴⁴ Även Nordin Hennel citerar Högbergs förord till *Sjösagorna om Late Jim*, där han bland annat deklarerar att han gärna skulle vilja att äventyrsromanen kom till heders igen, som kontrast till det han uppfattar som det rådande litteraturklimatet, men det får inte något genomslag i hennes analys av *Den stora vreden*. Högberg skriver i förordet: ”Det är den enkla äfventyrssagan, som åter sticker upp sitt ofta nerklubbade hufvud midt ur den stora uppsjön på könslifsromaner, estetiska noveller, psykologiska essayer, moraliserande dramer.”⁴⁵ Med begreppet äventyrssaga avser Högberg troligen inte en traditionell saga, utan en fiktiv äventyrsberättelse.

I citatets fortsättning beskriver han också vilken funktion denna ”äventyrssaga” skulle kunna ha för att skapa enhet och foga samman de mest skilda historier och skrönor. Äventyrsberättelsens sammanhållande funktion är något som även måste ha tett sig lockande med avseende på kompositionen av *Den stora vreden*, som ju bestod av alla möjliga slags historier och berättelser:

Alltså den naivt humoreska äfventyrssagan, hvars första diktare härvidlag varit hafvens arbetare. Här och där har visst erfordrats något kitt för att få fram ett visst helt. Och jag har bara gjort som mina föregångare. Kring den käre Jims gestalt ha de grupperat alla möjliga historier och äfventyr [...].⁴⁶

På ett liknande vis resonerar han även i företalet till romansviten *Från Norrlands sista halvsekel* (1910–1912). Han deklarerar att den tid han vill skildra kräver en bestämd form:

Inför denna äventyrstid duger det i sanning ej att försjunka i den levande samtidens skildringsmanér, det av läsarnas flertal lika mycket avskydda som av kritiken ofta hyllade, dådfattigt inåtvända eller rent händelselösa stämningsjollret [...]. En äventyrlig tid måste med äventyr skildras, helst med dess verkliga upplevelser.⁴⁷

Mycket medvetet tar han således ställning för äventyrsromanen i motsats till vad han uppfattar som samtidens litterära mode, den psykologiskt realistiska romanen eller som i citatet ovan den impressionistiska flanörlitteraturen.

Michail Bachtin har jämfört äventyrsromanen med det han kallar den biografiska romanen. Hjälten i äventyrsromanen har, till skillnad från huvudpersonen i den biografiska romanen som är bestämd av sina levnadsomständigheter, förmågan att röra sig fritt mellan olika sfärer i samhället, och det är en anledning till att äventyrsromanen enligt Bachtin kan ge en bred gestaltning av vardagen och samhället. Bachtin skriver i sin essä *Kronotopen* om det slags roman han kallar "äventyrs- och vardagsroman":

själva huvudhjälten och de viktigaste vändpunkterna i hans liv ligger utanför vardagslivet. Han observerar det bara, ingriper ibland i det som en främmande kraft, antar ibland själv en vardaglig mask, men i allt väsentligt är han ej delaktig i vardagslivet och bestäms inte av det.⁴⁸

Huvudpersonen i den biografiska romanen är däremot förkroppsligad i livet. Hans eller hennes handlingar kan förklaras utifrån vem han eller hon är, det vill säga utifrån hans/hennes biografi, men det gör honom eller henne även begränsad till en bestämd sfär av samhället.

Huvudpersonen i äventyrsromanen är inte bestämd utifrån sin biografi eller sociala position. I äventyrshjältens värld kan allt inträffa och han eller hon kan bli vad som helst. Hjältarnas roller i äventyrsromanen är därför mera ett slags positioner eller masker, som personerna kan inta och använda sig av. Det gör att de inte heller blir lika tids- eller platsbundna som den biografiska romanens huvudpersoner, utan de blir snarare bärare av "eviga" värden och egenskaper. Det är också skälet till varför de blir tämligen "tomma" utanför äventyrsintrigen, och till att äventyrsintrigen därför ofta måste kombineras med andra genrer. Bachtin menar att hos exempelvis Dostojevskij kombineras äventyrsromanen med den sociala skildringen.⁴⁹

Äventyrsromanen och dess hjälte spelar en viktig roll för kompositionen av *Den stora vreden*. Högberg var uppenbarligen attraherad av äventyrsintrigens kompositionella möjligheter, därför att han med äventyrsromanen kunde lösa de problem han haft med att få sin roman att hänga samman. Kring äventyrarnas positioner kunde han samla de historier och berättelser han så länge varit upptagen av, och samtidigt ge dem en riktning som både uttryckte syftet att försöka visa på en norrländsk nationell identitet som bestod i att Norrland hade en historia och en kultur. Äventyrarnas positioner måste därför omgärdas med ett stoff som hade med den norrländska historien och kulturen att göra. Den genre som äventyrsintrigen i *Den stora vreden* därför kombinerades med var framför allt krönikan, redogörelsen och legenderna kring händelser och förhållanden i det förflutna.

Det är anmärkningsvärt att Olof Högberg intresserade sig för koloniseringen av Sydamerika och de olika berättelserna, krönikorna, kring denna historia. Under studietiden i Uppsala lärde han sig både spanska och portugisiska på grund av sitt intresse för Sydamerika, vilket gjorde att han kunde läsa de gamla skrifterna om erövringen av Sydamerika på originalspråken. Nordin Hennel menar till exempel att en av de främsta inspirationskällorna till *Den stora vreden* var spanjoren Antonio de Solis y Rivadeneiras krönika om erövringen av Mexiko från 1691, *Historia de la conquista de Mexico*. Även Janrik Bromé menar i sin minnesskrift över Olof Högberg från 1955 att både Rivadeneiras bok och en berättelse om Pizarros invasion av Chile påverkade Högberg.

Det verkar som om krönikorna om kolonialmaktens erövring av den sydamerikanska kontinenten utövade en stark lockelse på Högberg. Det är inte alltför långsökt att misstänka att han i den spanska kolonialmaktens förhållande till de erövrade sydamerikanska kolonierna kunde se en parallell till koloniseringen av sitt eget Norrland. Gösta Sjöberg antyder något liknande i en artikel i *Stockholms Dagblad* från 1921. Sjöberg menar att Högberg

förälskat sig i gamla skildringar av de spanska erövrarnas amerikanska härnadståg. [...] Han hade funnit att i svensk tillämpning denna stilart skulle ge uttryck för den stämning och den karaktär, han ville ge sitt stora epos om nordsvenskt liv i gångna tider av historia och myt, dagligt liv och saga.⁵⁰

År 1915 skriver Högberg också en roman som handlar om en fiktiv koloni i Sydamerika, *Under "Jesu bröders" spira*. Det styrande prästerskapet i det lilla riket Mitacán är lika självsvåldiga och tyranniska som prästerskapet i Härnösand i *Den stora vreden*.

I en spännande essä om *Under "Jesu bröders" spira* påpekar Mauritz Edström att det med stor sannolikhet är Svarte-Mickel som till sist under namnet Juan Miguél Godescálo ingriper och förstör de ondskefulla jesuiternas rike, femton år efter att han gått under jorden i de lappländska fjällen.⁵¹ En äventyrare kan alltid återkomma och fylla sin position med ett nytt innehåll. Edström noterar ambitionen att skildra ett "helt samhälle i uppkomsten, livet och döden", viljan att skriva en äventyrsberättelse och det anti-klerikala draget, men ser inte som jag analogin mellan koloniseringen av Norrland och koloniseringen av det fiktiva latinamerikanska landet.

Den stora vreden syftar till att både visa att Norrland har en historia och att det är en historia som handlar om exploatering och förtryck, uppror och revolt. Jag vill nu visa hur Högberg försöker att skapa en gemenskap kring begreppet Norrland genom sättet han låter form och tematik samverka i romanen.

”Uppbyggelsens andar”

I förordet till den fullständiga utgåvan av *Den stora vreden*, som publicerades hösten 1906, anger Olof Högberg listigt att de skildrade händelserna inte är något han har hittat på, utan att de bygger både på ”hävder” och ”muntliga sägner”. Därmed anvisar han en läsart som går bortom frågan om skildringen är sann eller falsk. Den är sann i den meningen att den är ett uttryck för det folkliga medvetandet om den norrländska historien, tycks Högberg mena. Han skriver att han inte på minsta vis har ”uppfunnit något af skildringarnas uppslag eller hufvudpersoner”, och så tillfogar han en brasklapp om att i synnerhet personerna så småningom kan visa sig ha funnits i verkligheten: ”Huru de senare [dvs. huvudpersonerna] må taga sig ut som rent historiska personer blir en senare fråga, som också kanske kommer att framdeles få sitt svar.”⁵² Vidare menar han också att det är hos vanligt folk man kan hitta bevisen för huvudpersonernas existens, även om det inte gått att få fram några faktiskt förefintliga dokument. Han skriver: ”Den möjligheten är håller icke utesluten, att Svarte-Mickels, Mäster-Saras och Emanuel Bredmans lifsgärningar och minnen förut varit skildrade i något för folkets stora massa tillgängligt tryck, ty därom ha vissa antydningar gifvits, men sådana källor ha ej åtkommit.”⁵³

Det är således folket med sina ”muntliga sägner, präglade af egendomligt kynne”, som utgör garanten för de händelser Högberg berättar om i sin roman. Det är inte bara en roman vilken som helst som han utger sig för att vilja skriva, utan det är en roman som försöker att återskapa den okända och glömda historien i Norrland. I den ambitionen ingår också argumentationen för att ta romanens händelser och huvudpersoner på allvar, att det är en historia som är hotad. Hotet kommer naturligtvis från det som utgör Högbergs samtid, nämligen industrialiseringen och exploateringen av Norrland:

I allmänhet lefde dessa minnen rätt friska intill den stora skogsrörelsens, nyläsarnes, dragspelets och den värmländska inflyttningens tid omkring 1850. På 1830-talet och senare funnos många, många män, som kunde dem lika bra eller bättre än sin katekes.⁵⁴

Det som hotar att förgöra den norrländska historien, genom att utplåna det folk som för historierna vidare, är skogsbolagens markhunger, väckelserörelserna, de lockande nöjena (dragspelet) och den stora invandringen av arbetskraft till norr (den värmländska inflyttningen). Det är därför ett tungt ansvar som Högberg har att både vidmakthålla och väcka till liv den historia som hotar att försvinna. Skälet till att just Högberg känt sig kallad är att han, eftersom han alltsedan barnsben hört alla dessa historier, ”särskildt känt sig invuxen i dessa anor, åt hvilka han också gifvit en sorgfällig vård efter sin förmåga.”⁵⁵

Det är inte heller någon tvekan vilken geografisk avgränsning han menar att dessa

historier har. I början av förordet skriver han att de ”norrländska släktled”, som råkade födas kring 1675 hade en bister järnålder framför sig. Det var en förfärlig tid för alla svenskar, men ingenstans ”var det värre än i Norrland och Dalarne, den naturliga land- och folkenheten Nord-Sverige, frihetsrörelsernas och folkkrörelsernas svenska härd”.⁵⁶ Han försummar inte heller att milt polemisera mot synen på Norrland som ”Sveriges rikets skräpvrå”, vilket innebar att ”norra guvernementet” lämnades åt sig självt att av ”sina egna krafter eller egen kraftlöshet [...] rida ut sin storm så godt det kunde”. Fast ”upplösningens andar” manade även fram ”uppbyggelsens andar”, som började bygga upp samhället på nya grundvalar och därigenom ”förde det till den dittills saknade, fullständiga enheten med riket”.⁵⁷

Olof Högbergs åsikt är således att Norrland sedan lång tid tillbaka behandlats illa av det svenska riket. Framför allt handlar det om att Norrland negligerats, övergivits och betraktats som värdelöst och försumbart. Dit har både präster och ämbetsmän förpassats som ansetts alltför odugliga eller på annat sätt omöjliga i södra Sverige. Eftersom det inte har funnits någon aristokrati i norra Sverige har också prästerskapet utan konkurrens tillskansat sig en orimligt stor makt över Norrland. Det han ser framför sig är därför inte ett avskiljande från Sverige, men däremot ett höjande av den norrländska landsändans värde och status i egna och andras ögon. I det arbetet har historien en viktig roll att spela, liksom de mytiska gestalter, ”uppbyggelsens andar”, som han menar utgör en viktig del av denna norrländska historia. Både Norrland och Sverige, periferi och centrum, är således förenade genom sin historia och sitt språk, vilket är kännetecknande för en postkolonial problematik.⁵⁸

När själva romanen sedan börjar säger Gref Otto Wellingk, ”norra Sveriges tituläre general-guvernör, noga räknadt dess *general-commissaire*” med säte på Gävleborgs slott, att även om Gråe Jägarn är en mytisk figur i likhet med en Orfeus eller en Herkules borde man ta vara på de egna myterna och inte avfärda dem. Han fortsätter:

Nå, jag ville just komma dit för att fråga, hvarför ej vi, svenske, och vi, *norrlandi*, kunde odla vårt tungomål och *ingenium* genom klingdikter och nyttige lärospeglar med våra gode svenske och norrländske fabler så snart som de grekiske och latinske, spanske, tyske och fransyske, som äro af långt ringare värde.⁵⁹

Grevens åsikt är nog också Högbergs, och det är intressant att greven deklarerar att han tillhör två grupper – vi ”svenske” och vi ”norrlandi” – således inte enbart de norrländska. Detta är även menat som en kritik mot den överklass i Sverige som blandar upp sitt modersmål med det franska språket och allehanda mytiska anspelningar. Som Nordin Hennel visat var Högberg starkt influerad av nynordismens språkpurism.⁶⁰

Det finns fullt av sådana ironiska passager senare i romanen. Det är betydelsefullt att erkänna de egna myterna och inte ringakta dem i relation till de mer etablerade väs-

terländska myterna. De ”uppbyggelsens andar” som Högberg sedan introducerar i sitt förord till *Den stora vreden* är representanter för tre viktiga befolkningsgrupper i Norrland, vilket ytterligare understryker hans ambition att med berättelsernas hjälp samla olika folkgrupper till en norrländsk gemenskap.

Den förste av dessa andar har emellertid en något annorlunda karaktär och funktion i berättelsen. Det är Olof Evertsson, även kallad Ol-Evert, som får representera det förflutna och obearbetade i Norrlands historia. Evertsson är en uråldrig gestalt, som var fogde under Karl IX:s regentperiod, och var den som enligt Högberg ”förlossat Bottenlanden ur birkarlarnes gudlösa ok”.⁶¹ Denna befrielse hade dock skett till priset av ett övervåld, som gjort att Evertsson dömts till en evig vandring mellan fjäll och kust, inte olik den vandrande judens öde.

Den andre i Högbergs uppräknings av ”uppbyggliga” andar är Emanuel Bredman, även kallad Lapp-Manel, som får representera samerna. Han är den som för bildningens fana och som kämpar för att utrota okunnighet och vidskepelse. Den tredje är Mäster-Sara, ”landsmodren”, representanten för de norrländska kvinnorna och den som framför allt kämpar för att lösa de sociala frågorna.

Den fjärde, som Högberg håller som den främste, är Johan Bogislav Mikael Loth, också kallad Svarte-Mickel. Han representerar den vanlige svenske mannen, som både är rättrådig, tapper och så mångsidig att han kan föra sig som en ”människa bland folk, soldat bland soldater”. Han är också representant för den norrländske mannen i det att han är en av den mytiske Gråe Jägarns gudsöner.

Vi kan konstatera att det är viktigt att Högberg väljer att ge ett slags tvärsnitt av den norrländska befolkningen, den samiska ursprungsbefolkningen, den norrländska kvinnan och mannen. Representativiteten är också uttryck för ambitionen att skapa en norrländsk gemenskap, samtidigt som representanterna är bärare av olika idéer och teman.

Det finns dock en femte hjälte, som Högberg visserligen inte nämner i sin uppräknings av de ”uppbyggliga” men vars ande ändå svävar över hela romanverket, och det är Gråe Jägarn. Det är Gråe Jägarn som initierar handlingen i romanen, även om han har fler mytiska dimensioner än de övriga hjältarna och alltså inte är lika verklig som dessa. Gråe Jägarns rötter sträcker sig ända tillbaka till den norrländska forntiden. Han framstår tidigt som ett slags välgörare åt det hunsade norrländska folket. Han har alltid haft sina så kallade gussöner, som på olika sätt haft i uppdrag att förbättra villkoren för folket.

Redan i början av romanen dyker han upp för att ställa saker och ting tillrätta. Denna gång antyds det att han inte bara är gudfar åt Skinn-Mickels fosterson, utan att det är hans riktiga son som han har tillsammans med den överklasskvinna som Skinn-Mickel mutats att gifta sig med. Ryktet gör också gällande att det är Gråe Jägarn som skyddar Skinn-Mickel mot dennes plågoande, Rike-Mates. Det är Gråe Jägarn som med över-

naturliga medel förmår Rike-Mates och hans hustru att ta hand om fostersonen när Skinn-Mickel och hans hustru har dött. Fostersonen har många namn. Han kallas ”all världens styfson”, eller på lapska ”Pelkabarnet”, och, i dagligt tal, Svarte-Mickel. Det existerar således en direkt förbindelse mellan romanens främste hjälte och den mytiske, närmast övernaturlige, Gråe Jägarn.

Först en bit in i romanens andra del får läsaren, via fyndet av ett gammalt silverbälte, kunskap om Gråe Jägarns bakgrund. På det uråldriga bältet går han inte under de namn som läsaren annars känner honom, Gråe Jägarn eller Sigvald björnskytt, utan det fornnordiska Sikilsbard Gråpelk. Inskriften på bältet meddelar att han i forntiden varit ensam ägare till de norra landen, men att någon i det förflutna lagt sig i bakhåll och mördat honom. Bältet, där denna historia finns inristad, tillverkades 950 e.Kr. som en botgörelse för mordet.

Det är således ett fadersmord som blivit begånget och som är orsaken till att Gråe Jägarn inte finner ro i sin grav. Han har ett stort ansvar gentemot de norra landen, som kommer sig av att han en gång varit dess patriark, och det är därför som han via sina gudsöner kämpar för att få bort den stora vreden över Norrland, det vill säga de missförhållanden som alltsedan hans död fortsatt att drabba de norra landen. Gråe Jägarn är både en välgörare och en hämnare, som tycks vara dömd att återkomma så länge allt inte står rätt till i de landskap han en gång var herre över.

Kärleksbudskap och kärlekspar

Olof Evertsson, eller Ol-Evert, är förbindelselänk mellan den Gråe Jägarn och människornas värld. Ol-Evert fick visserligen en gång i tiden tillfälligt bukt med en del av de missförhållanden som rådde i norr, men misstaget han gjorde var att han avlägsnade vreden med våld och ”med allting utom den kärlek, som kan öfvervinna världen”.⁶² Kärleken är således vapnet mot vreden: ”Jag får lefva släkte in och släkte ut för att se min dårskap. Med svärd öfvervinnnes icke vrede; gadden i birkarlsväldet nåddes ej af oss, utan sitter kvar ännu.”⁶³ När han i slutet av 1600-talet möter kung Karl XI som är på besök i Norrland, ryktas det att han är närmare 140 år gammal. Han berättar för kungen sanningen om det dystra tillståndet i norr under prästerskapets ledning, samtidigt som han låter sin egen historia utgöra en varning och en plädering för den kärleksfulla lösningen.

Hans funktion i romanen är inte bara att påminna om misstagen i det förflutna, det är även att som ombud för Gråe Jägarn lämna över uppdraget till Svarte-Mickel att befria Norrland från vreden. Det förhåller sig nämligen så att Rike-Mates av rädsla för Gråe Jägarn låtit den föräldralöse Svarte-Mickel bo hos sig, men på order av prästerna, som gärna vill se Gråe Jägarns gudson undanröjd, ska han försöka få pojken att svälta

ihjäl. Den femtonårige Svarte-Mickel tvingas därför leva fastkedjad i en kätte. När Ol-Evert anländer till Rike-Mates hus gör han intryck på värden och de gäster som befinner sig i huset med sina profetior och förutsägelser. Han meddelar också att han har ett bud till Svarte-Mickel från dennes gudfader. Budet går ut på att Mickel är utsedd att avskaffa ”gamla vreden”, men att han först ska ge sig ut i världen och vinna sig ett namn som krigare. Att Svarte-Mickel är utvald av Gråe Jägarn gör att Rike-Mates genast befriar honom, i synnerhet sedan Ol-Evert spått att Rike-Mates dotter kommer att hamna ”i backstugan”, såvida inte Svarte-Mickel kan lockas att bli måg i huset.

Ol-Everts förmedling av budskapet om att Svarte-Mickel först måste ut i världen och vinna ära innan han återvänder som befriare av de norra landen från den gamla vredens grepp, följer troget den klassiska äventyrssagens mönster. Han är den unge mannen som ger sig ut i världen för att vinna ära och ryktbarhet och sedan återvänder till sin hembygd för att även där skipa rättvisa. Problemet är dock till en början att Svarte-Mickel tvekar om att ge sig ut på sin resa. När han blivit frisläppt på grund av Ol-Everts ingripande blir han ompysslad och omhändertagen av Rike-Mates, som försöker få honom att äkta dottern Lisa, som ju annars enligt spådomen riskerar att bli ett fattighjon. Det gör att Mickel inte känner någon större lust att följa sin kallelse och ge sig ut i världen.

Det krävs ett rådigt ingripande från prästdottern Sara Cornelia, senare kallad Mäster-Sara, för att Svarte-Mickel äntligen ska börja företa sig det som är hans öde. Av en tillfällighet har Sara råkat höra att prästerna planerar att spärra in Svarte-Mickel i en fängelsehåla, nu när man inte längre kan lita på att Rike-Mates kommer att hålla honom fången. Sara varnar Mickel för prästernas anslag och manar honom att uppfylla sin mission: ”Du ger dig helt enkelt ut i världen, som du är tvungen till, och gör ditt föresatta. Blif du general och tag bort gammelvreden, som Ol-Evert har sagt [...]”⁶⁴ Det är uppenbart att Sara och Mickel är ägnade åt varandra. Redan tidigt i *Den stora vredens* antyds det att de kommer att bli ett kärlekspar. Det är på en mottagning på Gävleborgs slott som den unga flickan Sara Cornelia talar om sin dopkamrat Svarte-Mickel och greve Otto Wellingk, generalkommissarien, skämtsamt förutspår att när Svarte-Mickel slagit den gamla draken Vreden ska de äntligen få varandra.

Motivet med kärleksparet och de öden som drabbar de två älskande, liksom profetiorna, förutsägelserna och spådomarna, påminner om intrigmönstret och motiven i den grekiska äventyrromanen. Michail Bachtin skriver att äventyrets provningsroman under antiken inleddes med att en pojke och en flicka möttes, förälskade sig i varandra och kom överens om att gifta sig. Men så uppträdde plötsligt en rad hinder som försinkade giftermålet.⁶⁵ Det är också vad som händer Sara och Svarte-Mickel. Det kommer att dröja en avsevärd tid med en rad äventyr emellan innan de äntligen kan gifta sig med varandra.

Efter att Sara har fått Svarte-Mickel att lämna Rike-Mates hus så har de en kärleksnatt tillsammans, vilket resulterar i att Sara blir gravid och körd på porten av sin far. Så småningom föder hon en son. Även Svarte-Mickel blir jagad som brottsling, ända tills han lyckas lämna landet och bege sig utomlands. Så går en längre tid utan några nyheter om Mickel. I stället följer berättelsen Sara, som nu börjar kallas Mäster-Sara eller landsmodern på grund av sin klokhet och sin omsorg om de norra landen. Mäster-Sara föder sitt barn, men av en ondskefull barnmorska invaggas hon i tron att det är dödfött medan det i själva verket bortrövats. Så småningom ska dock sonen komma tillbaka. Senare går Sara i landsflykt i Norge och upprättar, tillsammans med Emanuel Bredman, en handelsförbindelse mellan Härnösand och Trondheim med hjälp av bland annat tama älgar. Hon försöker också att på olika sätt avhjälpa den stora nöd som drabbar de norra landen genom att organisera en tidig form av nödhjälpsarbete.

Emanuel Bredmans, Lapp-Manels, historia är intressant. Han representerar det samiska folket. Han kommer från fattiga förhållanden, och det antyds att även han är en av Gråe Jägarns gudssöner. Berättaren beskriver hans karaktär på följande vis: ”han kom från det missaktade fjällfolket, rustad med ett skarpt huvud till dess tre allmänaste egenskaper: obesväradt väsen, ordfyndig tunga och fallenhet att sätta list mot styrka”.⁶⁶ Emanuel organiserar inte bara handeln tillsammans med Sara för att hjälpa det norrländska folket, han försöker att förbättra brukandet av jorden genom att ge praktiska råd angående sätten att odla i de norrländska landskapen.

Framför allt är det dock intresset för det andliga och religiösa som utmärker Emanuel. Efter ett karnevaliskt gestaltat mellanspel som orakel i en grotta tillsammans med två skälmar, blir Emanuel alltmer inriktad mot det religiösa fältet. I ett försök att stoppa de så kallade falska profeterna, den nyandliga väckelse som vuxit fram som en protest mot prästerskapets maktfullkomlighet, anlitas Emanuel av prästerna. Hans krav för att få bukt med de falska profeterna och rädda prästerskapet är att prästvigas i sitt gamla hem. Han förklarar saken för Mäster-Sara på följande vis: ”Först och främst vill jag, att det skall stå skrifvet i *honoratissimas* bok för eftervärlden, att de måste hit till den fattige och förföljde lappen i hans egen kula och installera honom här i lappmudden...”.⁶⁷

När uppdraget är utfört till all belåtenhet belönas Emanuel endast med ett litet undanskynt och fattigt pastorat i fjällen. Så småningom gör sig prästerskapet av med honom helt och hållet genom att med falska anklagelser få honom inspärrad i Gävleborg. Först efter en lång tid släpps han ur fängelset och återkommer till Härnösand, där han blir benådad och hyllad av Svarte-Mickel. Emanuel har emellertid mycket förståeligt blivit bitter och anklagar nu både Mäster-Sara och Svarte-Mickel för att ha svikit hans folk: ”mig, den ringe, förtrampade lappen bland ett främmande folk öfver mina faders inkräktade land – mig kommer ingen ihåg! [...] Visst tro de nu, att gamla vreden är af-

planad! Ha de ock försonat sina fäders gamla skuld mot lapparne? Hittills var jag en uppbyggelsens ande; hädanefter blifver jag en hämndens!”⁶⁸ Enigheten mellan de tre hjältarna och representanterna för det norrländska folket är således bruten. Emanuel avsvär sig sin roll som en av de tre som skulle svara för ”uppbyggelsen”. Kanske kan man misstänka att Högberg tyckte att det bättre svarade mot den norrländska verkligheten.

Hjältens återkomst

Det är till en landsdel i kaos och sönderfall som hjälten Svarte-Mickel återkommer efter att ha varit utomlands i många år. Han gör det i ett läge när det är stor risk att Norrland i ”pröfningarnas år 1713” går under. Barn dör av svält, de falska profeterna blir allt fler, trots Emanuels tillfälliga seger över vidskepelsen, och till sist samlas det en stor armé av tiggare som tågar mot det prästerliga maktcentret i Härnösand.

Svarte-Mickels återkomst är en hjältes. Han har vunnit sig ett namn i Karl XII:s fältslag i bland annat Turkiet och hans namn är nu överste Johan Bogislav Mikael Loth. Det är bara de nära vännerna, och någon enstaka fiende, som känner igen honom som den enkle, ofrälse Svarte-Mickel, ”all världens styfson”. Nu är han konungens utvalde och har mandat att ställa allt till rätta i de norra landen. Konungens öppna brev läses upp för det församlade folket efter det att Svarte-Mickel installerat sig som ledare för Norrland. I brevet berättar konungen om hans fantastiska bedrifter och äventyr i fjärran land och skriver även att han vet att tillståndet i Norrland är bedrövligt, varvid det församlade folket utbrister: ”Han har tänkt på oss! Kungen har tänkt på oss!”⁶⁹

Svarte-Mickel har därför ett dubbelt mandat att ställa allt till rätta i Norrland, vilket är en förutsättning för att kunna skapa enhet i den väldiga landsdelen Norrland. Han har den kungliga legitimiteten bakom sig, vilket understryker att det inte är tanken på en avskild norrländsk nation som Högberg är intresserad av att föra fram, vilket Nordin Hennel har påpekat.⁷⁰ Mickel har även folket med sig. Det beror på att folket känner igen honom som en av sina egna, som Svarte-Mickel. I folkhopen går ryktet om hans återkomst som en löpeld. Det är han, ”ingen annan än han”, och berättaren summerar:

Dagens väldiga tecken och under jämte ordens och gärningarnas starka vittnesbörd hade med ens sagt folket, att nu omsider var han återkommen, landets länge bidade önskesven, Svarte-Mickel, Gråe Jägarns gusson, som hade spådomslöftet att undanrödja gammal vrede med roten.⁷¹

”All världens styfson” har både i konungens, centralmaktens, ögon och i det egna folkets ögon blivit erkänd och vunnit legitimitet. Det stärker också den postkoloniala läsningen av romanen. Den norrländska gemenskapen måste erkännas och få röst i den

svenska kulturen och historien, inte utanför eller vid sidan om den.

Så småningom kan också Mäster-Sara och Svarte-Mickel, sedan en sista förbannelse hävts, äntligen förenas med varandra i äktenskap och ta till sig den gemensamme och återfunne sonen. Svarte-Mickel bryter prästerskapets makt över Norrland, bekämpar både ryssar, norrmän och danskar som hotar både Norrland och Sverige och ser till så att ett visst välstånd kommer norrlänningarna till godo.

Äventyrsintrigen och Norrlands återkomst

Det verkar således som om *Den stora vreden* uppfyller äventyrsberättelsens alla klassiska mönster. Via äventyrsintrigen förmår Olof Högberg att länka alla de historier och berättelser som för honom är beviset på att Norrland har en historia att vara stolt över. Äventyrsintrigen kombineras med krönikans alla historier och berättelser om det förflutnas händelser och skeenden. På samma gång har äventyrsintrigen även funktionen att tematisera idén om enandet av de norra landen till en gemenskap, på samma sätt som Svarte-Mickel, mannen av folket och ”all världens styfson”, förenas med Mäster-Sara, den starka norrländska kvinnan och prästdottern. Mäster-Sara är som sagt den som får bära den sociala utopi som också finns i *Den stora vreden*. Hennes sociala reformprogram för att avhjälpa nöden och för att sätta människor i arbete präglas av social medkänsla och rättfärdighet. Alla i samhället har rätt till en andra chans. Sara säger: ”ingen får spörja hvad människorna ha varit, utan vi se bara på hvad de äro: hjälplösa varelser, som vanligen kunna arbeta till inbördes båtad.”⁷²

Äventyrsintrigen bär emellertid återkomstens tema i en vidare mening. Hjältarna är tvingade att ge sig iväg ut i världen och återkomma för att de ska kunna bygga den norrländska gemenskapen. På ett liknande vis förhåller det sig med den norrländska historien. Den har varit alltför utspridd och förskingrad, tycks Högberg mena, för att ingen har brytt sig om att samla in den och bevara den. Äventyrsintrigen har därför också funktionen av att visa på nödvändigheten av denna historias återkomst. Denna återkomst av något som varit förträngt och dolt är därför på samma gång en framåtriktad rörelse som pekar mot ett möjligt kommande samhälle.⁷³ Kritikerna av Högbergs roman som, i likhet med Tor Hedberg, klagade över kompositionens oformlighet förmådde inte se på vilket kongenialt och listigt sätt Högberg använde sig av äventyrsintrigen för att rymma den mångfald av syften han hade med sin roman.

Äventyrsintrigen som bärare av återkomstens tema var således viktig för Olof Högbergs ambition att skapa en norrländsk identitet och ett norrländskt självmedvetande. Hjältarnas ständiga återkomster, i förening med krönikans alla historier som belägg, visade att Norrland hade ett förflutet, en historia, som visserligen förträngts och förtryckts, men som oupphörligen gjorde sig gällande. Det är inte någon tillfällighet att

romanen slutar med att Svarte-Mickel går under jorden och skapar ett alternativt samhälle under de lappländska fjällen.

Där skiljer sig dock *Den stora vreden* från den vanliga äventyrsromanens mönster. Här finns inget riktigt lyckligt slut och ingen riktig hemkomst. Det är ett mera öppet slut som i stället ger en antydning om att återkomsternas tid inte är förbi. Löftessvennen kan när som helst återkomma för att ställa allt till rätta och göra slut på den gamla vrede som hållit Norrland i sitt grepp, liksom Gråe Jägarn kan återvända som hämnare. Hjältarnas återkomst är, som bland annat Joseph Campbell visat i sin klassiska studie *The Hero With a Thousand Faces*, ett viktigt inslag i de gamla mytiska hjältesagorna, där inte minst föreställningen om Jesu återkomst ingår.⁷⁴ Föreställningen om återkomsten är något som även betyder mycket för konstruktionen av en nationell identitet, hävdar Benedict Anderson. Det förbinder det mytiska förflutna med framtiden och skänker därför legitimitet åt nationsskapandet.⁷⁵

Förutom att äventyrsintrigen bär temat om Norrlands återkomst, fungerar den även som det kitt som fogar samman krönikans olika historier och de värden som de olika personerna i berättelsen förmedlar och representerar. Jag vill understryka att denna funktion inte bara är instrumentell. Den löser inte enbart problemet med att hitta den röda tråd som kan hålla ihop romanen och knyta ihop berättelserna. Berättelsernas sammanfogande utgör även beviset för att Norrland har en historia, vare sig den är faktisk och autentisk eller består av legender, myter och sagor. Samtidigt utgör historierna förklaringar till varför Norrland enligt Högberg drabbats så hårt av vreden. På samma gång visar berättelserna vilka värderingar och positioner olika personer intar, både som representanter för olika grupper och som individer.

Av dessa orsaker är äventyrsintrigen så väl lämpad för alla de syften som Olof Högberg hade med sin stora norrländska berättelse. Kring hjältarna kunde intrigen samla sägnerna, legenderna, sagorna och berättelserna till en meningsfull helhet, som gick ut på att just understryka berättelsernas nödvändighet för att visa att Norrland inte var ett ödeland. Det var inte ett vitt ark för koloniserare av allehanda slag att skriva sin avsikt, sin historia, på, utan att det var redan befolkat av människor, gårdar, anor, traditioner och kulturella spår.

Äventyrsintrigen kunde även fylla syftet att påverka läsarna att känna att de var del av den större samhörighet som hette Norrland. Den var därför inte enbart lämpad till att skapa en kulturell identitet byggd på historier och berättelser, utan rymde även en mera mytisk önskan om att återkomsternas tid inte var förbi. Skapandet av Norrland var ännu något att kämpa för.

Olof Högberg, och dessförinnan i viss mån Pelle Molin, förde fram tanken att Norrland hade en kultur och en historia som övriga Sverige vägrat att se och erkänna. Högberg ville nog inte skapa en från Sverige självständig norrländsk nation, men han ville

åtminstone skapa ett Norrland vars invånare var medvetna om sin egen historia och kultur. Ett Norrland som helt enkelt hade en egen kulturell identitet, och som därför vägrade att låta sig och sina väldiga naturtillgångar exploateras och utnyttjas utan att dess invånare själva hade något att säga till om det. I denna ambivalens, som bestod i att tillhöra den svenska kulturen och samtidigt vilja hävda en egen norrländsk identitet som varit förtryckt, ligger en postkolonial problematik.

Denna norrlandstanke upphörde inte med Olof Högberg, utan den fortsatte hos flera efterföljande norrländska författare, till exempel Albert Viksten och, naturligtvis, Sara Lidman. Historien om den traditionslinjen återstår ännu att skriva. I denna historia är Olof Högbergs *Den stora vreden* det ofrånkomliga portalverket. Det var denna roman som lade grunden för det man, med en anspelning på den irländske litteraturvetaren Declan Kiberds stora postkoloniala studie av den irländska litteraturen, *Inventing Ireland*, skulle kunna kalla *skapandet av Norrland*.⁷⁶

NOTER

- 1 I november 1905 tilldelades Olof Högberg *Iduns* litteraturpris för manuskriptet till *Den stora vreden*. I januari 1906 trycktes dels ett utdrag i *Iduns* romanbilaga, dels en starkt förkortad presentupplaga. Hela verket publicerades sedan i delar under hösten 1906.
- 2 Janrik Bromé, *Olof Högberg. Den stora vreden. Minnesskrift till hundraårsdagen av författarens födelse*, Stockholm 1955; Mauritz Edström, "Olof Högberg och Norrlands kamp mot sina förtryckare", i *Bis*, 1988:3 s. 41–44; Albert Viksten, "Olof Högberg. Stora vreden. Inför 100-årsminnet av hans födelse", i *Norrländsk tidskrift*, 4, 1955:1; Örjan Torell, *Den osynliga staden. En gestaltungsmodell hos Olof Högberg, Ludvig Nordström, Bertil Malmberg, Birger Sjödin, Karl Östman, Lars Ahlin och andra svenska författare fram till våra dagar*, Umeå 2008.
- 3 Ingeborg Nordin Hennel, *Den stora vreden. Studier i Olof Högbergs prosaepos*, Umeå 1976.
- 4 För en utredning av de olika formerna av historisk roman, se mitt kapitel om den historiska äventyrsromanen på 1840-talet i min avhandling *Äventyrets tid. Den sociala äventyrsromanen i Sverige 1841–1859*, Umeå 1990, s. 133–179. Se äv. Ole Birklund Andersen, *Den faktiske sandheds poesi. Studier i historieromanen i første halvdel af det 19. århundrede*, Århus 1996, s. 45–75.
- 5 Sverker Sörlin, *Framtidslandet. Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet*, Stockholm 1988, s. 52.
- 6 Sörlin 1988, s. 53.
- 7 Ingeborg Nordin Hennel, "Ragnarök över Norrland", i *Drömmen om Norrland och världen. En bok kring Olof Högbergs författarskap*, Ingeborg Nordin Hennel & Mauritz Edström, red., Bjästa 1981, s. 8–42, citat s. 11.
- 8 Marshall Berman, *All That is Solid Melts into Air*, London 1983, s. 13.

- 9 Berman 1983, s. 13.
- 10 Olof Högberg, *Från Norrlands sista halvsekel III. Utbölingar*, 1, Stockholm 1912, s. 89.
- 11 Tor Hedberg, "Olof Högberg. Den stora vreden", i idem, *Ett decennium. Uppsatser och kritiker i litteratur, konst, teater m.m. 1. Litteratur*, Stockholm 1912, s. 182, (först publicerad i *Svenska Dagbladet* 7.1.1907).
- 12 Gunnar Qvarnström, *Från Öbacka till Urbs. Ludvig Nordströms småstad och världsstadsdröm*, Stockholm 1954, s. 38.
- 13 Nordin Hennel 1976, s. 36. För en redovisning av diskussionen kring "norrlandsfrågan", se Sörlin 1988, s. 156–253.
- 14 Se Olof Högbergs självbiografi i Fritiof Hellberg, "Olof Högberg. Den nyupptäckte författaren," *Idun*, 1905, s. 46.
- 15 Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London 1991, s. 6.
- 16 "Pelle Molin och hans sagoberättare", *Sundsvalls-Posten* 27.2.1907. Olof Högbergs arkiv, vol. 13, Landsarkivet Härnösand.
- 17 *Nord-Sverige*, juli 1895.
- 18 Olof Högberg, odaterat föredragsmanus, Olof Högbergs arkiv, vol. 9, Landsarkivet Härnösand (min kursiv). Nordin Hennel daterar manuskriptet till 1892 med referens till en uppgift av G. Hasselberg i en artikel i *Dagens Nyheter* 23.9.1955, "Norrlands Atlantica".
- 19 Högberg, odat. föredragsmanus.
- 20 Högberg, odat. föredragsmanus.
- 21 Ludvig Nordström, "Recension av *Den stora vreden*", *Västernorrlands Allehanda* 1.2.1906.
- 22 Olof Högberg, "Den stora vreden och dess författare", *Idun* 4.1.1906.
- 23 Högberg, odat. föredragsmanus.
- 24 Olof Högberg, "Kung Sverres genomtåg till Norges eröfring", Olof Högbergs arkiv, vol. 9, Landsarkivet Härnösand.
- 25 Nordin Hennel 1976, s. 32.
- 26 Att sådana fördomar om Norrland sträckte sig långt fram i tiden visar arkeologen David Loeffler i sin avh. *Contested landscapes*, Institutionen för arkeologi och samiska studier, Umeå 2005. Loeffler menar att uppfattningen att Norrland inte hade någon historia gjorde att man inte förrän in på 1970-talet kunde acceptera att förekomsten av fynd från stenåldern inte var någon slump eller tillfällighet.
- 27 Nordin Hennel 1976, s. 34.
- 28 *Ibid.*, s. 30.
- 29 Sverker Sörlin, *Nationalism*, Stockholm 2006, s. 84.
- 30 Nordin Hennel 1976, s. 59.
- 31 *Ibid.*, s. 59.
- 32 Högberg, odat. föredragsmanus.
- 33 Olof Högberg, "Våra stamfäder kvänerna", *Sundsvalls-Posten* 3.2.1900.
- 34 Nordin Hennel har en delvis annorlunda och mera pessimistisk syn på hur Högberg värderar den norrländska kvinnan, se Nordin Hennel 1976, s. 93 ff.
- 35 Olof Högberg återkommer till denna uppfattning i en rad artiklar, bl.a. i en artikelserie i

- Aftonbladet* i december 1906, ”Gränsmarkens uppodling och ’lappfrågans’ lösning”.
- 36 Sign. otton [O. Hellkvist], ”Intervju med Olof Högberg”, *Dagen* 20.11.1905.
- 37 Se även Nordin Hennel 1976, s. 18.
- 38 Hedberg 1912, s. 177.
- 39 Ibid., s. 178.
- 40 Ibid., s. 181.
- 41 Ibid., s. 182.
- 42 Nordin Hennel 1976, s. 147.
- 43 Ibid., s. 148.
- 44 Sven-Bertil Jansson, ”Poesins sköldpadda på konkurrensens hav”, i *Drömmen om Norrland och världen*, Ingeborg Nordin Hennel & Mauritz Edström, red., Bjästa 1981 s. 124–149.
- 45 Olof Högberg, *Sjösaorna om Late Jim*, Stockholm 1909, s. 1.
- 46 Ibid., s. 1.
- 47 Olof Högberg, *Fribytare I. Från Norrlands sista halvsekel*, Stockholm 1910, s. VIII–IX.
- 48 Michail Bachtin, ”Kronotopen”, *Det dialogiska ordet*, övers. Johan Öberg, Gråbo 1988, s. 45.
- 49 Mikhail Bakhtin, *Problems of Dostoevsky’s Poetics*, Manchester 1984, s. 105.
- 50 Gösta Sjöberg, ”Den gamle tidningsmannen som blev en stor epiker”, *Stockholms Dagblad* 15.5.1921. Citeras i Nordin Hennel 1976, s. 155.
- 51 Mauritz Edström, ”Svarte-Mickels återkomst”, i *Drömmen om Norrland och världen*, Ingeborg Nordin Hennel & Mauritz Edström, red., Bjästa 1981, s. 54–92, här: s. 83.
- 52 Olof Högberg, *Den stora vreden*, I, Stockholm 1906, s. VIII.
- 53 Ibid., s. VIII.
- 54 Ibid., s. VIII.
- 55 Ibid., s. VIII.
- 56 Ibid., s. V. Se även Nordin Hennel 1976, s. 109 f., om kärleskbudskapet och dess idémässiga rötter.
- 57 Högberg 1906, I, s. VI.
- 58 Se exempelvis Catherine Hall, ”Histories, Empires and the Post-Colonial Moment”, i *The Post-Colonial Question. Common Skies, Divided Horizons*, Iain Chambers & Lidia Curti, red., London 1996, s. 65–77.
- 59 Högberg 1906, I, s. 62.
- 60 Nordin Hennel 1976, s. 27 f.
- 61 Högberg 1906, I, s. VII.
- 62 Ibid., s. 107.
- 63 Ibid., s. 108.
- 64 Ibid., s. 156.
- 65 Bachtin 1988, s. 16 f.
- 66 Högberg 1906, II, s. 229.
- 67 Ibid., s. 151.
- 68 Ibid., s. 345.
- 69 Ibid., s. 319.

70 Nordin Hennel 1976, s. 134.

71 Högberg 1906, II, s. 330.

72 Ibid., s. 185.

73 Se även Nordin Hennel 1976, s. 87.

74 Joseph Campbell, *The Hero With a Thousand Faces*, London 1988.

75 Anderson 1991, s. 22 f.

76 Declan Kiberd, *Inventing Ireland. The Literature of the Modern Nation*, London 1995.

ABSTRACT

Anders Öhman, Department of Culture and Media Studies, Umeå University

Olof Högberg's *Den stora vreden* [The Great Wrath] and the Invention of Norrland (Olof Högbergs *Den stora vreden* och skapandet av Norrland)

In this article I analyse Olof Högberg's novel *Den stora vreden* [The Great Wrath], published in Sweden in 1906. The novel has been regarded as one of the first novels from the northern part of Sweden. I argue that Högberg used the novel in order to invent a cultural identity for Norrland, in much the same way as contemporary postcolonial literature does. Högberg, and other authors from the northern parts of Sweden in the early 20th century, reacted against the exploitation of the north by companies from the south of Sweden. The north had abundant natural resources: big forests, ore fields and great rivers, but was regarded as a wilderness or a wasteland with few inhabitants. In opposition to this view, Högberg wanted to incorporate stories, tales and legends from the north into his novel in order to show that the Norrlandic people had a history; they had an origin and a cultural identity. But Högberg also wanted to create an imagined community, a nation of Norrland, with his novel. To achieve this, he turned to the genre of the adventure novel. His main characters were representatives of different groups in Norrland. There was Svarte-Mickel, representing the common man; there was Emanuel Bredman, a representative of the indigenous Sami people; and there was Mäster-Sara, a representative of the strong woman of the north. The heroes followed the pattern of the adventure novel. They all had to leave their homes and go into the world, but returned in order to resurrect the nation of Norrland. In this way Högberg's novel was about inventing Norrland as a nation.

Keywords: Olof Högberg, literature of Norrland, the adventure novel, postcolonial literature